

ОЛІЙНИК А. Ю.,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри господарського права
факультету підприємництва та права
(Київський національний університет
технологій та дизайну)

УДК 342.7

КОНСТИТУЦІЙНІ ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ОСОБИ У СФЕРІ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті досліджуються поняття і види економічних конституційних прав і свобод особи у сфері новітніх технологій. Аналізуються конкретні економічні конституційні права і свободи. Дається авторське визначення економічних конституційних прав і свобод, які можуть бути реалізовані у сфері новітніх технологій. Пропонуються висновки і рекомендації.

Ключові слова: економічні конституційні права і свободи, зміст економічних конституційних прав і свобод, види економічних конституційних прав і свобод, новітні технології, реалізація економічних прав і свобод особи у сфері новітніх технологій.

В статье исследуются понятие и виды конституционных экономических прав и свобод личности в сфере новейших технологий. Анализируются конкретные экономические конституционные права и свободы. Дается авторское определение экономических конституционных прав и свобод, которые могут быть реализованы в сфере новейших технологий. Предлагаются выводы и рекомендации.

Ключевые слова: экономические конституционные права и свободы, содержание экономических конституционных прав и свобод, виды экономических конституционных прав и свобод, новейшие технологии, реализация экономических прав и свобод личности в сфере новейших технологий.

The article investigates the concept and types of constitutional economic rights and freedoms in the sphere of innovative technologies. The analysis of specific economic constitutional rights and freedoms. The author's definition of economic constitutional rights and freedoms, which can be implemented in the field of new technologies. Offers conclusions and recommendations.

Key words: economic constitutional rights and freedoms, content of the economic constitutional rights and freedoms, economic constitutional rights and freedoms, latest technology, realization of economic rights and freedoms in the sphere of innovative technologies.

Вступ. Проблема дослідження основних прав і свобод людини і громадянина, їх поняття, види, зміст, утвердження і забезпечення реалізації постійно знаходиться в полі зору науковців. Видами основних прав і свобод є економічні права і свободи. Характеристика поняття та змісту названих прав і свобод у системі основних прав і свобод людини і громадянина має важливе теоретичне і практичне значення для науки конституційного права.

Проблема висвітлюється різними авторами. Серед них праці: А.М. Колодія, О.В. Негодченко, А.Ю.Олійника, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабіновича, О.В. Совгирі, Ю.М. Тодики,

В.Л. Федоренко, О.Ф. Фрицького, М.І. Хавронюк Н.Г. Шукліної та ін. Основні права і свободи досліджувалися в Україні разом і окремо. Самостійно економічні конституційні права і свободи у сфері новітніх технологій в Україні ще не досліджувалися.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз закріплених в Конституції України економічних прав і свобод особи у сфері новітніх технологій.

Відповідно до мети задачами даного дослідження є: а) аналіз праць авторів щодо економічних конституційних прав і свобод особи; б) формулювання поняття та видів економічних конституційних прав і свобод особи у сфері новітніх технологій; в) реалізація окремих економічних конституційних прав і свобод у сфері новітніх технологій; г) пропозиція висновків і рекомендацій.

Результати дослідження. Конституційні права і свободи особи досліджуються в юридичній науці як самостійний елемент конституційного правового статусу особи, так і в групах прав свобод та обов'язків, серед яких виділяються громадянські і політичні, економічні, соціальні і культурні та інші права і свободи. Захищені дисертації, написані монографії, підручники, посібники, наукові статті, тези доповідей і повідомлень. Підготовлені науково-практичні коментарі як у цілому норм Конституції України, так і окремо конституційних прав, свобод та обов'язків. У той же час, незважаючи на великий обсяг наукових досліджень щодо економічних конституційних прав і свобод особи, залишаються малодослідженими окремі економічні права і свободи особи у сфері господарювання та в процесі реалізації новітніх технологій.

Автори підручника «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні» визначають економічні права і свободи як можливості людини і громадянина у сфері виробництва, розподілу, обміну і використання матеріальних благ. Вони мають надзвичайне значення в житті людини. Адже саме вони повинні гарантувати економічну свободу людини, її розвиток як вільної, забезпеченої у своїх життєвих потребах особистості. Водночас саме здійснення цих прав дає змогу характеризувати державу як соціальну, тобто таку, яка забезпечує достатньо високий рівень життя для своїх громадян. До системи економічних прав Конституція України відносить: а) право кожного володіти, користуватися, розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41); б) право на підприємницьку діяльність (ст. 42); в) право на працю (ст. 43); г) право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44); р) право на відпочинок (ст. 45) [1, с. 192].

Такої ж думки дотримується професор О.Ф. Фрицький, який до конституційних економічних прав і свобод відносить: а) право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41); б) право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42); в) право на працю (ст. 43); г) право на страйк (ст. 44); р) право на відпочинок (ст. 45) [2, с. 168–169].

О.В. Негодченко підкреслює, що центральним видом прав і свобод людини й громадянина, які проголошує і гарантує Конституція України, є економічні права особи, тобто її суб'єктивні права у сфері економічних (майнових) відносин. До цих прав належать: а) право володіти, користуватися і розпоряджатися як своєю власністю майнового характеру, так і результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; б) право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; в) право на працю; г) право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; р) право на відпочинок тих, хто працює [3, с. 62–65].

П.М. Рабінович та М.І. Хавронюк визначають економічні права як можливості людини реалізувати свої здібності, здобувати своєю працею засоби для існування, беручи участь у виробництві, розподілі й наданні матеріальних чи інших благ. До економічних прав вони відносять право на: а) підприємницьку діяльність; б) працю; в) відпочинок; г) участь у професійних спілках; р) страйк. Право на приватну власність автори відносять до групи фізичних (життєвих) прав і свобод [3, с. 11, 135, 219–233].

Є інша думка щодо поняття і системи економічних прав і свобод. Так, В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко визначають конституційні економічні права і свободи як можливості людини створювати матеріальні і особисті нематеріальні блага, володіти ними та здійснювати

господарську діяльність. До основних економічних прав і свобод вони відносять: а) право приватної власності (ст. 41); б) право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42); в) право на користування об'єктами права державної та комунальної власності (ст. 41) та власністю Українського народу (ст. 13) [3, с. 224–225].

О.В. Совгіря та Н.Г. Шукліна дещо по-іншому визначають економічні права і свободи людини і громадянина. На їх думку, це самостійний вид прав та свобод у загальній системі конституційних прав і свобод людини і громадянина, під яким слід розуміти можливості людини і громадянина володіти, користуватися та розпоряджатися економічними благами, а також набувати та захищати їх у порядку, межах, формах і способі, передбачених Конституцією та законами України. До системи економічних прав і свобод О.В. Совгіря та Н.Г. Шукліна відносять: а) право приватної власності (ст. 41); б) право на підприємницьку діяльність (ст. 15, 42); в) право громадян на користування об'єктами права публічної (суспільної) власності (ст. 13, 14) [4, с. 176–177].

Ю.М. Тодика визначає економічні, соціальні і культурні права як можливості, що пов'язані з діяльністю людини в господарській сфері, її соціальними відносинами з суспільством, державою, колективами, іншими людьми, з діяльністю у сфері культури і духовного життя. До основних економічних, соціальних і культурних прав належать: право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; на працю; на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на відпочинок; на соціальний захист; на житло; на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї; на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; на освіту; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості; право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41–54 Конституції України). Усі ці права і свободи є тісно взаємопов'язаними [7, с. 150–151].

Можна продовжувати аналіз праць щодо конституційних економічних прав, але вже зараз є можливість зробити деякі підсумки. Є три основні думки щодо розуміння їх поняття та видів: 1) широка – її автори дотримуються думки поділу всіх конституційних прав на класичні і соціальні, та під групою соціальних прав розуміються економічні, власне соціальні і культурні права; 2) вузька – автори якої до конституційних економічних прав відносять право на: а) приватну власність; б) підприємницьку діяльність; в) користування об'єктами права публічної (суспільної) власності; 3) змішана – прихильники якої до конституційних економічних прав відносять право на: а) приватну власність; б) підприємницьку діяльність; в) працю; г) страйк; г) відпочинок. Ми є прихильниками саме такої думки.

Проаналізуємо названі види конституційних економічних прав і свобод особи у сфері новітніх технологій. Право приватної власності – це можливість особи володіти, розпоряджатися, користуватися приватною власністю. Л.А. Івершенко пропонує визначати право приватної власності в об'єктивному і суб'єктивному значеннях. На її думку, у суб'єктивному значенні – це закріплені в системі конституційних економічних прав людини і громадянина невід'ємні, непорушні та гарантовані державою і суспільством вид і міра можливої, свідомо-вольової поведінки фізичної особи щодо володіння, користування і розпорядження своїми матеріальними і духовними благами, сутність якої полягає в можливості вести себе певним чином, вимагати відповідної поведінки від зобов'язаних осіб, у разі необхідності захищати своє право передбаченими нормами об'єктивного права засобами, а також використовувати його для задоволення своїх правомірних потреб та інтересів [8]. Свобода приватної власності є природною, невідчужуваною і непорушною можливістю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений власності і свободи щодо її реалізації. Особливе місце серед форм власності належить приватній власності. В умовах здійснення новітніх технологій приватна власність гарантує людині свободу в забезпеченні її економічних потреб і інтереси. Тільки власник може вільно почуватися, реалізуючи свої можливості приватної власності. Як виняток, у межах, передбачених законом, та за умови попереднього і повного

відшкодування їх вартості, може мати місце примусове відчуження об'єктів права приватної власності лише з мотивів суспільної необхідності, а також в умовах воєнного чи надзвичайного стану з наступним повним відшкодуванням їх вартості. Виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом, може мати місце конфіскація майна. У разі конфіскації майна в адміністративному порядку кожна людина має право звернутися безпосередньо до суду на підставі конституційної норми як норми прямої дії за захистом своєї приватної власності (ст. 8 Конституції України). Використання власності кожною людиною не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності інших людей, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію.

Отже, свобода приватної власності в умовах реалізації новітніх технологій – це закріплена конституційними нормами і деталізована в законах невідчужувана і непорушна економічна можливість людини і громадянина володіти, користуватися і розпоряджатися засобами виробництва і результатами своєї праці, іншими матеріальними і духовними благами, що належать їй на законних підставах та вимагати від усіх інших суб'єктів діяти в межах Конституції і законів України і не порушувати волевиявлення приватного власника.

Конституція України від 1996 р. закріплює право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42 Конституції України). Громадянин визнається суб'єктом господарювання в разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи і може здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо як підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється із залученням або без залучення найманої праці, самостійно або спільно з іншими (ст. 128 Господарського кодексу України) [9]. Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. В Україні воно здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця. Одною з найпоширеніших форм приватних підприємств є господарські товариства. Їх правовий статус визначається положеннями глави 8 ЦК «Господарські товариства», главою 9 ГК України та Законом України від 19 вересня 1991 року «Про господарські товариства». Згідно з ч. 1 ст. 79 ГК України господарськими товариствами є підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та (або) громадянами шляхом об'єднання їх майна й участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Зміст конституційного права на підприємницьку діяльність – це система можливостей людини і громадянина: а) здійснювати самостійно, ініціативно, систематично, на власний ризик господарську діяльність, не заборонену чи не обмежену законом; б) вимагати від зобов'язаних суб'єктів здійснювати дії, спрямовані на забезпечення реалізації права уповноваженого суб'єкта; в) користуватися соціальним благом досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку; г) звертатися в адміністративному чи судовому порядку до компетентних органів чи посадових та службових осіб із вимогою захистити і поновити порушене право на підприємницьку діяльність.

Отже, конституційне право кожного на підприємницьку діяльність у сфері новітніх технологій – це вид і міра господарської діяльності фізичної особи, що не заборонена чи не обмежена Конституцією і законами України та здійснюється самостійно, ініціативно, систематично, на власний ризик із метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Конституційна свобода людини щодо вибору професії і місця роботи закріплюється ст. 43 Конституції України та передбачає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Виникає питання щодо свободи вибору праці чи роботи? А. Борисенко пропонує розмежовувати поняття «праця» і «робота». Праця, на її думку, – це невідокремлена функція людського існування і буття. Робота – це зовнішня форма, в якій реалізується праця і яку створює держава. Це зовнішня форма виразу минулої чи сучасної людської праці. Робота створюється умовами життя суспільства, рівнем розвитку

техніки і технології [10, с. 119]. Слід погодитися з А. Борисенко відносно того, що людина вільно обирає не працю, а роботу та її місце. Звідси слід зазначити, що свобода вибору місця роботи є конституційною можливістю заробляти собі на життя. Було б незайвим внести певні уточнення в Конституцію України (ст. 43). Названа конституційна свобода гарантується державою. Держава має створювати відповідні умови щодо безоплатної підготовки і перепідготовки кадрів, вільного вибору виду діяльності, захищати від необґрунтованої відмови під час прийняття на роботу і незаконного звільнення з роботи. Держава забороняє примусову працю та працю жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах. Отже, конституційна свобода вибору професії і місця роботи – це закріплені Конституцією та законами України можливості людини і громадянина вільно обирати вид діяльності, професію, місце роботи, не бути незаконно звільненим з роботи та не отримувати необґрунтованих відповідей щодо відмови в прийнятті на роботу, не бути примушеним до праці без добровільної на те згоди.

Кожна людина має свободу участі в страйках. Свобода участі в страйках характеризується тим, що ніхто не може бути примушений до участі або неучасті в страйку. Заборонити страйк можливо лише на підставі закону. Порядок здійснення свободи на страйк регулюється Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 р. [11]. Законом визначається поняття страйку та право на страйк. Страйк – це тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту). Свобода участі чи неучасті в проведенні страйку характеризується тим, що страйк є добровільним рішенням кожного припинити роботу. Ніхто не може бути примушений до участі чи неучасті в страйку. Отже, свобода участі чи неучасті в проведенні страйку – це передбачена Конституцією і законами України можливість кожного працівника самостійно вирішувати чи припинити йому роботу і не виходити на роботу, не виконувати своїх трудових обов'язків на підприємстві, в установі, організації (структурному підрозділі) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту) і тим самим взяти участь у проведенні страйку, чи продовжувати виконання своїх трудових обов'язків і не брати участі в страйку.

До названої групи відноситься і конституційне право на відпочинок та свобода вибору виду і місця відпочинку, що закріплюється Конституцією України (ст. 45) та деталізується в законах України. Д. Карпенко підкреслює, що конституційне можливість відпочинку забезпечується різними засобами, серед яких: 1) надання днів щотижневого відпочинку; 2) щорічна оплачувана відпустка; 3) встановлення скороченого робочого часу. Серед видів часу відпочинку він виділяє такі: а) перерви протягом робочого дня чи зміни; б) щоденний відпочинок між робочими днями; в) щотижневий вихідні дні; г) щорічні святкові і неробочі дні; д) щорічні відпустки [12, с. 336]. Деталізуються положення Конституції України щодо свободи кожного працюючого на вибір відпочинку окремими законами України. Серед них: а) Кодекс законів про працю України [13]; б) Закон України «Про відпустки» від 15 листопада 1996 р. [14] та деякі інші нормативно-правові акти. Відповідно до закону за бажанням працівника в разі його звільнення (крім звільнення за порушення трудової дисципліни) йому має бути надано невикористану відпустку з наступним звільненням. За бажанням працівника частина щорічної відпустки замінюється грошовою компенсацією. Законом також передбачені відпустки без збереження заробітної плати за бажанням працівника в обов'язковому порядку (ст. 25) та за згодою сторін (ст. 26). Звідси слід зробити висновок про те, що Конституція України передбачає право на відпочинок і свободу вибору відпочинку. Якщо закон передбачає надання відпустки за бажанням працівника, це означає, що працівник сам вирішує, який саме вид відпочинку йому обрати, і власник чи уповноважений ним орган (представник) не вправі відмовити йому у цьому.

Отже, свобода вибору виду і місця відпочинку – це закріплена в Конституції України і деталізована в законах України можливість працюючої людини користуватися перервами протягом робочого дня чи зміни, щоденним відпочинком між робочими днями, щотижневими вихідними днями, святковими і неробочими днями та щорічними відпустками.

Аналіз наукових і нормативних джерел дає можливість сформулювати ознаки конституційних економічних прав і свобод особи у сфері новітніх технологій: а) вид і міра господарювання особи; б) її конституційне закріплення та деталізація в законах; в) використання сучасних технологій виробництва матеріальних і духовних благ; г) забезпечення економічних потреб і інтересів.

Таким чином, конституційні економічні права і свободи у сфері новітніх технологій – це конституційно закріплені і деталізовані в законах вид і міра господарювання особи з використанням сучасних технологій у сфері виробництва, розподілу, обміну і використання матеріальних і духовних благ з метою забезпечення економічних потреб і інтересів суспільства, держави і особи.

Висновки. 1. Поняття та види конституційних економічних прав і свобод розглядають: 1) широке – автори дотримуються думки поділу всіх конституційних прав на класичні і соціальні та під групою соціальних прав розуміються економічні, власне соціальні і культурні права; 2) вузьке – автори якого до конституційних економічних прав відносять право на: а) приватну власність; б) підприємницьку діяльність; в) користування об'єктами права публічної (суспільної) власності; 3) змішане – прихильники якого до конституційних економічних прав відносять право на: а) приватну власність; б) підприємницьку діяльність; в) працю; г) страйк; г) відпочинок.

2. Ознаками конституційних економічних прав і свобод особи у сфері новітніх технологій є: вид і міра господарювання особи; їх конституційне закріплення та деталізація в законах; використання сучасних технологій під час виробництва матеріальних і духовних благ; забезпечення економічних потреб і інтересів.

3. Конституційні економічні права і свободи у сфері новітніх технологій – це конституційно закріплені і деталізовані в законах вид і міра господарювання особи з використанням сучасних технологій у сфері виробництва, розподілу, обміну і використання матеріальних і духовних благ із метою забезпечення економічних і соціальних потреб та інтересів суспільства, держави і особи.

4. Запропоновані зміни за текстом рекомендації сприятимуть удосконаленню реалізації конституційних економічних прав і свобод у сфері новітніх технологій.

Список використаних джерел:

1. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 350 с.
2. Фрицький О.Ф. Конституційне право України / О.Ф. Фрицький. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 536 с.
3. Негодченко О.В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини / О.В. Негодченко. – Д. : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. – 448 с.
4. Рабінович П.М. Права людини і громадянина / П.М. Рабінович, М.І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
5. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: Підручник / За заг. ред. проф. В.Л. Федоренка. – 3-вид., перероб. і доопр.; передмова проф. В.В. Коваленка. – К. : КНТ, Видавництво Ліра-К, 2011. – 532 с.
6. Совгиря О.В. Конституційне право України / О.В. Совгиря, Н.Г. Шукліна. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 632 с.
7. Конституційне право України / За ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора Ю.М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В.С. Журавського. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 544 с.
8. Івершенко Л.А. Конституційне право людини і громадянина на приватну власність в Україні та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / Л.А. Івершенко. – К., 2006. – 20 с.

9. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144. Поточна редакція 01.04.2016 р.

10. Борисенко А.В. Конституційне забезпечення економічних прав людини і громадянина в Україні / А.В. Борисенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2005. – № 5. – С. 116–125.

11. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 3 березня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 34. – Ст. 227. Поточна редакція від 07.11.2012 р.

12. Карпенко Д.О. Час відпочинку // Правознавство: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / [А.І. Берlach, С.С. Бичкова, Д.О. Карпенко та ін.]. – [2-ге вид., доп.]. – К. : Правова єдність, 2009. – С. 335–336.

13. Кодекс законів про працю : Закон України від 10 грудня 1971 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – № 50 (додаток). – Ст. 375. Поточна редакція від 07.01.2017 р.

14. Про відпустки : Закон України від 15 листопада 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 2. – Ст. 4. Поточна редакція від 11.06. 2016 р.

